

Beszámoló a
Genezis és teremtés.
A bibliai teremtés történet értelmezési hagyományai
a Mediterraneumban a 2-4. sz. között
című OTKA posztdoktori projekthez (azonosító sz.112421).

Az 2014.október 1. - 2018.szeptember 30. között folyó kutatás célja az volt, hogy három nagy területen, a gnosztikus, a keresztény és az apokrif hagyományokban vizsgálja a bibliai teremtés-történet értelmezéseit az első egyetemes zsinatig a Mediterraneum területén.

A kutatás szisztematikusan gyűjtötte össze és dolgozta fel a keresztény hagyományokban született szövegeket. Az eredményeket egy monográfia tematizálva, a bibliai teremtés-történetnapjaihoz igazítva prezentálja, címe: „Kezdetben. A bibliai teremtés-történet értelmezései a 2-4. századi keresztény hagyományokban.” (L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2018; a szerződés megszületett, a kézirat leadásának határideje 2018. november vége). A monográfia első nagy tematikus egységében a bibliai hatnapos teremtéstörténet értelmezései szerepelnek, először a gnosztikus, majd a keresztény hagyomány vonatkozó szövegeinek elemzésével. A második nagy tematikus részben azoknak a keresztény és gnosztikus imádságoknak a vizsgálata kapott helyet, amelyekben a teremtés-értelmezések megjelentek. Ebben a tematikus egységben szerepel az alexandriai hagyománynak, kiegészülve a korai szerzetesi hagyománynak az értelmi imára vonatkozó szövegeinek, mondásainak elemzése.

Az eredmények fényében a kutatás eredetileg kitűzött célja nagyobb részben teljesült. A munka során három kisebb, de a kutatást irányát és ezáltal végeredményét is befolyásoló tematikus probléma vált világossá. Az első ezek közül az eredmények tematizálására volt hatással. Az eredeti elképzelés, az önálló fejezetekre osztott tárgyalás nem töltheti be célját, mert nem engedi olyan közel a különböző értelmezéseket, hogy azok egymásra is reagáljanak és ezáltal az eredmények prezentálják azt a korabeli szándékolt, de gyakran csak burkolt dialógust, amely az eredeti, születési idejükben és virágkorukban jellemezhetette a különböző hagyományokat. A könnyebb érthetőség és követhetőség érdekében ezért az azonos tárgyú szövegek közvetlenül egymás után kerültek tárgyalásra (a bibliai napokhoz rendelhető értelmezések egy fejezetben szerepelnek). A második tematikus változást a kutatás során egyre világosabbá váló azon meglátás okozta, mely szerint a teremtés problematikája csak nagyon lazán, inkább csak utalások szintjén kapcsolódik az apokrif hagyományokhoz. Ennek megfelelően szükségessé vált részben leszűkíteni a kutatás területét és az eredetileg tervezettnél kisebb mértékben érinteni az apokrif szövegek kozmológiai vonatkozását -, és ezáltal lemondani arról, hogy önálló fejezetben szerepeljen a témakör, részben pedig fordítani a kutatás irányán és helyet és szerepet adni a korai hagyományokhoz jóval szervezesebb módon kötődő, annak továbbéléséért értelmezhető szerzetesi irodalomnak. Általános érvénnyel mondhatjuk, hogy a teremtés korai keresztény értelmezésének ritkán említett, de annál jelentősebb szegmensét képezik a sivatagi atyák mondás-gyűjteményei és szövegcorpusai. A választás második oka az volt, mi szerint a sivatagi atyákhoz kapcsolódó teremtés-értelmezési hagyományok legtöbb esetben az alexandriai hagyomány továbbélésének szövegtanúi. Ezt a tematikus változtatást támogatta az a külső érv is, hogy a pachomiánus közösség másolta, rejtette el és így őrizte meg a Nag Hammadi Könyvtár anyagát. Ez utóbbi érv nemcsak azt jelenti, hogy a szerzetesi közösség ismerte a kódexekben megőrzött gnosztikus corpust, hanem azt is implikálja, hogy hatásuk kimutathatóan jelen van írásaikban (pl. egy traktátus szövegrészlete, teológiai koncepciók átvétele stb.), és ezek a teológiai hatások a teremtés-értelmezésekben is kimutathatók. Ennek az összetett hagyomány- és recepciótörténeti kapcsolatrendszernek egy szűk, a szakirodalomban eddig mellőzött területét adják az imádságok. A monográfia harmadik tematikus egységében felhasznált szövegek vizsgálatának szempontrendszere két pillérré épült. Először a világ teremtésére hivatkozó, azt bemutató vagy értelmező gnosztikus imádságok elemzésére került sor, hogy a bennük megjelenő kozmológiai tanításokat feltérképezzem. Ennek eredménye vezetett az értelmi ima korai hagyományához, amely

a vizsgálat második pillérét szolgáltatta. Ezért vált szükségessé az értelmi ima korai, alexandriai hagyományának részletes feltérképezése. Az imatípus teoretikus megközelítésének alapjait Alexandriai Kelemen rakta le a keresztény hagyományban, de a legnagyobb hatást mégis az órigenészi értelmezés adta. Ez az alexandriai hagyomány talált utat Evagriushoz a 4.sz-ban, és rajta keresztül gyakorolt maradandó hatás az evhológiai hagyományra. A pontuszi szerzetes teológus Evagriusnál már egyértelműen megkülönböztethető a kontempláció, a szemlélődés két módozata. Az egyik a természetes kontempláció (physikē theōria), a testetlen és a testtel bíró teremtett létezők értelmének (λόγος) a kontemplációját jelenti. Ez a módozat foglalja magában a teremtésük, sorsuk és a rájuk váró ítélet ismeretét, vagyis a protológiai és az eszkatológiai ismeretet. A másik, a tiszta kontempláció a Szentháromság kontemplációját foglalja magában és a lényegi ismeretet (ousiōdēs gnosis) adja. Mindezek alapján mondhatjuk, hogy ez az imatípus egyértelműen összeköti az alexandriai teológiai hagyományt és a 4. sz-i sivatagi atyák hagyományát, és ezen túlmenően máig hatóan befolyásolja és meghatározza azt, amit az imádságról gondolunk.

A kutatás legfőbb eredményei a következő pontokban foglalhatók össze.

A gnosztikus szövegekre vonatkozó eredmények közül a legjelentősebb arra az állításra épül, hogy a primer forrásokban található teremtés-értelmezések között nem maradt fenn két azonos elképzelés. Ez nem a teoretikus előfeltevések különbségeit foglalja magában, hanem azt, hogy a teológia tanításaik feltételezhető azonossága és a szövegszerű hasonlóságok ellenére csak feltételesen rendezhetők egyetlen irányba a primer források. A szimbolikus nyelv mögött feltételezhető ugyan azonos teológiai belátások, de ezeket a tanításokat a szöveget író és anonimitásba burkolózó szerzők más-más módon, más szimbolika, más exegetikai módszer használatával fejezték ki, és ennek eredményeképpen a teremtéssel kapcsolatba hozható kozmológiai és antropológiai tanításaik eltéréseket mutatnak. Más szóval, a forrásszövegek részletes vizsgálata alapján a gnosztikus teremtésre csak nagyon tágra értelmezhető definíció megfogalmazására nyílik lehetőség.

A primer forrásokat jellemző kozmológiai tanítások definiálásának egyik szegmensét a történetekben felvonultatott, perszifikált alakok jelentik. A mitikus, dramatizált történetek főbb szereplői: az égi világ egyik kitüntetett lakója, a legtöbb esetben a legifjabb, feminin aión, (Pisztisz, Szophia, Logosz), az égi ember (a fénylő Ádám, az első v. második ember), a női karakter szülötte vagy teremtője, az első arkhón, az első pszichikus létező (a teremtői figura, Jaldabaóth, Szaklasz, Szamaél), és a szférikus hatalmakat megtestesítő arkhónok.

A kozmológiai tárgyú szövegekben négy fő értelmezési típus különböztethető meg. Az első – és legelterjedtebbnek mondható – típus egy bukásmítosz keretében jelenik meg: az égi világ peremén álló perszifikált aión (Pisztisz/Szofia/Logosz) hibája/vágya megbontja az égi világ rendjét és tettének következményeként létrejön a pszichikus szféra, élén az első arkhónnal. A világ létrehozását ennek az alacsony rangú teremtőnek, az első arkhónnak tulajdonítják a szövegek, de ez a figura nem minden esetben gonosz vagy rosszindulatú az emberrel szemben, több esetben a tudatlanság a fő jellemzője (pl. János apokrifon, Az arkhónok hüposztázisza). A második típushoz sorolható szövegekben nem szerepel a gonosz v. tudatlan teremtői alak, egyszerűen az égi világ kibomlásának következményeként jelenik meg az alsó világ (pl. Eugnóosztosz). A harmadik fő típusban a mélységből emelkedik fel egy perszifikált erő és az égi világ egyik képviselőjének segítségével válik a teremtői hatalommá (pl. Cím nélküli irat, Egyiptomiak evangéliuma). A negyedik fő típusban a világ az első Atya (az első létező) akaratának megfelelően jön létre, nincs szó sem megvetett teremtőről, sem megvetett anyagi világról.

Habár a mitológikus nyelvi eszköztár és gondolkodásmód idegen a bibliai kinyilatkoztatás világától, a primer források között több olyan szövegtanú is azonosítható, amelyek egyértelműen bibliai szövegek ismeretével és felhasználásával születtek. Ez különösen érvényes a kozmológiai tárgyú leírások esetében, mert a bennük leírt események a bibliai első nap eseményeihez rendelhetők. A szövegrészek részletes vizsgálata azt támasztotta alá, hogy egymástól is jelentősen eltérő teológiai

háttérből építkeznek, és annak ellenére, hogy közös forrásuk a mózesi beszámoló volt, más-más teológiai tanítás kifejezésére használták.

A szakirodalomban nagyobb iskolai irányokhoz (valentiniánus, séthiánus és a tamási irodalom) sorolt primer szövegegyüttesek mindegyikében kimutatható a kozmológiai tanítások jelenléte, de eltérő hangsúllyal. Az égi világ szerkezetére vonatkozó teológiai tanítások különbségei megmutatkoznak a kozmológiai tanításokban is, de a bibliai teremtés-történet jelenléte csak kevés szövegben mutatható ki egyértelműen, jóval nagyobb számban utalások vagy egy-egy terminus használata tanúskodik a bibliai forrás ismeretéről. Érdekes megjegyezni, hogy a gnosztikus szövegek leírására bevett toposz, miszerint a teremtett világ megvetése közös jellemző, nem érvényes, ennek az ellentéte is előfordul. A szakirodalomban erősen platonikus hatást mutató szövegcsoporthoz definiált szövegekben is feltételezhető közös hagyományanyag a teremtésre vonatkozóan. Az egymáshoz képest apró eltéréseket mutató leírások az újplatonikus hagyománnyal vethető össze pl. a kiáradás, az anyag létrejötte és a rossz kérdéseinek tekintetében.

Egyetlen olyan traktátus maradt fenn a Nag Hammadi Könyvtárban (a Cím nélküli irat a világ eredetéről), amelyben a bibliai hatnapos teremtéstörténet napjaihoz rendelhető szövegrészek fedezhetők fel. Az erősen szimbolikus nyelven született szöveg egyedülálló módon reprezentálja az antik gnózisban elterjedt elképzeléseket, és ezek segítségével pontosabban húzható meg a határ a gnosztikus és a nagyegyházi tanítások között. A traktátusban a világ és az ember teremtésére vonatkozó szövegrészek hasonlóságot mutatnak az alexandriai teológiával, főként az Órigenész nevéhez kötődő – és néhány századdal később anatómával sújtott – tanításai kínálnak összevetésre alkalmas koncepciókat.

Mivel a Cím nélküli traktátus az egyetlen primer szövegteremtő, ezért nagy szerep hárult az egyházatyák cáfolataiból rekonstruálható elképzelésekre. Simon mágus, Baszileidész, Markián és a nevükhöz kapcsolódó hagyományok ezen a módon kerültek bemutatásra. A kutatás eredményei ezekben az esetekben két irányból is értékelhetők. Először is azt kell említeni, hogy a név szerint ismert iskola-alapítók neveihez kötődő hagyományok és a Nag Hammadi Könyvtár szövegei között kimutathatók hasonlóságok, tanbeli átfedések. Ez a gnosztikus hagyomány meglétét és továbbélését bizonyítja a 2.sz-i eretnekek és a 4.sz elejéről fennmaradt szövegek között. Másodszor pedig, a teremtésre vonatkozó tanítások vizsgálata alapján kijelenthető, hogy Markiánt a gnosztikus hagyományon belül kell kezelni és nem egyszerűen radikális Pál-exegétaként és iskola-alapítóként.

A korai keresztény hagyomány vizsgálatának legfőbb eredményei a következők.

A szakirodalomban régóta visszhangzó vélemény szerint a korai keresztény évszázadokban csak kis hangsúly esett a világ teremtésének kérdésére, mert inkább a megváltás tényének és Krisztus isteni és emberi természetének kérdései foglalkoztatták a teológusokat. Ez a meglátás részben igaz és lefedi azokat az általános tendenciákat, amelyek meghatározták a teológiai irányokat. Ami azonban nem tehető zárójelbe és éppen könyvünk tárgyaként megmutatkozó tény, miszerint az újszövetségi iratokon alapulva minden apologétánál, egyházatyánál és teológusnál megtaláljuk ezeket a teremtésre vonatkozó, esetenként kozmológiai és kozmogóniai tanításokat. Évszázadokon át csiszolódnak a keresztény hagyomány kereti között ezek a belátások, hogy végül a dogmákban öltsenek testet vagy az eretnokség kategóriájában sújtsa őket az anatóma.

A modern szakirodalomban meghonosodott másik alapvető vélemény erre az évszázados folyamatra vonatkozik. Sokak szerint a gnosztikus értelmezések provokációja adta azt a lökést a keresztény szerzőknek, hogy a teremtés kérdéséhez forduljanak és kidolgozzák a „nagyegyház” kereteihez illő, az igaz hitnek megfelelő tanításaikat. A vonatkozó szövegek részletes elemzésének eredményei tükrében ez a kijelentés nemcsak felülvizsgálatra szorul, hanem nem is tartható.

A teológia- és dogmatörténeti monográfiák és tanulmányok eredményei a nagyegyház születő ortodox hagyományát alaposan bemutatják. A kutatás ezen fejezetében elsőként az apologéták művei kerültek vizsgálat alá, mert ők vetették fel a világ teremtésének teológiai kérdését a kinyilatkoztatásból merítve a kortárs filozófiai eszköztár használatával. Az atyák és teológusok

fokozatosan jutottak el az első egyetemes zsinaton dogmává vált tanításához. Arisztidész Apológiájában már megjelenik a semmiből teremtés kifejezés. Jusztinosz műveiben cáfolja ugyan a platonikus értelmezést, de saját, a Teremtés könyvének alapuló tanítását a Timaiosz dialógus használatával támasztja alá. Athénagorasz kozmológiai tanításában találkozunk a gnosztikus tanokra emlékeztető „anyag arhkónjával”, míg Hermogenésznél egyértelmű kimutatható Isten és az anyag dualizmusa. Tatianosz az első aki az anyagot is Isten teremtésének tartja (Or 5,1-7). Theophilosz írta az első összefüggő kommentárt a Teremtés könyvének első verseihez (adAut 2, 9-33). A kutatás során a lyoni Irenaeus püspöknek az eretnekek ellen írt monumentális munkája lényeges szerepet játszott, mert az egyházatya az eretnekek cáfolatával párhuzamosan fejtette ki saját tanítását a világ teremtéséről, amely a mai napig meghatározó a keresztény hagyományban (a semmiből teremtés I,22,1; III 10,3). Tanításának támasza a Ter 1,1 és a Jn 1,1 versek azonosítása, amely akkor már elterjedtnek mondható, illetve a hét lélek és a hét szféra azonosítása (Epid 9-10). Az alexandriai hagyományban Kelemen logosztana meghatározta a teremtés értelmezését is (pl. Prot), tanításának leginkább sajátos vonását az örök most értelmezése adja (Strom 6,16 a teremtés pillanata). Órigenész tanítását a Peri archón néhány utalása és a fennmaradt Teremtés homíliái közül az első hordozza, teológusunk esetében az allegorikus értelmezés vált meghatározóvá. Ágostonnak a teremtés kérdését vizsgáló műveiben négy megközelítés különböztethető meg. A teremtésre vonatkozó tanításaiban időben is az első a Teremtésről a manicheusok ellen, a második a Vallomásokban, a harmadik Az Isten városáról c. művében, a negyedik a befejezetlen műve, a Teremtés könyvének szó szerinti értelmezésében. Az első egyetemes zsinatot követően a dogma védelmében a tévtanítások ellen is használatba kerültek a teremtéstani belátások. Atanáz az ariánusok ellen a Péld 8,22-23.25 és a Bölcs 8,22 értelmezésével érvelt, Órigenészt is cáfolva ezzel. A kappadókiai atyák műveiben elszórva találunk a Teremtés könyvére utalásokat, polemikus céllal (pl. Nüsszai Gergely, Eunomius ellen 3.2.53-54), tanítói-lelkipásztori céllal (pl. Nazianzoszi Gergely, Or. 44.5), szentírás-magyarázati céllal (pl. Nüsszai Gergely, Hom in Cant 15). Baszileiosz 9 nagybőjti homíliái jelentik az első összefüggő kommentárt a bibliai teremtéshez, amely ma is olvasható. A szerzetesi hagyományban Evagrius műveiben találunk egyértelmű kijelentéseket a teremtés-értelmezéshez. A Hitről c. levele (63), a Nagy levél (33), A gondolatokról (42) és a Zsolt 138,16-hoz írt kommentárja alapján rekonstruálható a teremtésre vonatkozó tanítása, amely már az imádság területére vezet.

Az eredmények harmadik csoportja az imádságok területére vonatkozik.

Tekintet nélkül arra, hogy milyen teológiai megfontolást, milyen antropológiai tanítást alapul véve születtek az imádság teoretikus vagy praktikus leírását hordozó szövegek, a különböző hagyományok imádságai között esetenként hasonló tendenciákkal, terminológiai, tematikus és koncepcionális átfedésekkel kell számolnunk. A teremtésre utaló, a teremtés koncepcióját tartalmazó imádságok között ez nem egyszerűen közös fogalom- és érvkészletet jelent, hanem azt is, hogy több esetben nagyon hasonló módon viszonyulnak a teremtett, anyagi világhoz, az anyagi kötöttségekhez, az emberi lehetőségekhez. A kölcsönzés iránya nem állítható minden kétséget kizáró módon a traktátusok mindmáig bizonytalan datálása miatt, de valószínűsíthető, hogy a születő ortodoxia hagyománya a forrás. Ezt az állítást a gnosztikus hagyományban született imádságok vonatkozó csoportjának elemzése alapozta meg, majd az egyházi hagyományban született és formálódó értelmi ima korai hagyományának a vizsgálata támasztotta alá.

Az értelmi ima korai hagyományára vonatkozó toposz is módosításra szorul. Alexandriai Kelemen szövegeinek elemzése alapján mondhatjuk azt, hogy ezen szövegekből eredeztethető az alexandriai hagyományként jellemzett teológiai irány, különös tekintettel az értelmi ima meghatározására. Alexandriai Kelemen belátásaival indul a hagyomány, amelyet kis mértékben módosít és rendszerez Órigenész. A szerzetesi teológus Evagrius az, akinél kiteljesedik a teoretikus megközelítés. Az értelmi ima leírásaként szolgáló szövegekben, az ima céljait, nehézségeit és

eredményeit taglaló mondások és fejezetek a természetes kontempláció meghatározásaival kínálnak a teremtésre vonatkozó tanításokat.

A kutatás eredményei:

Monográfia:

Kezdetben. A bibliai teremtés-történet értelmezései az első négy században.
L'Harmattan: Budapest. (a megjelenés várható ideje 2018. december)

Tanulmányok:

Megjelent tanulmányok

- (i) *Eve in the desert.* History of Reception and of Theology in the early monastic traditions
Eastern Theological Journal 2016/2 229-266.
- (ii) *Worship and Creation.* Some remarks on concepts of prayer and creation in the ancient Gnosis.
Xeravits, Géza G. / Zsengellér, József / Balla, Ibolya (eds.): Various Aspects of Worship in Deuterocanonical and Cognate Literature. Berlin: De Gruyter 2017. 389-420
- (iii) A Creation and epiphany? Theological symbolism in the creation narrative of *On the Origin of the World* (NHC II,5) Markus Vinzent (ed.): *Studia Patristica* Vol. XCI. - The First Two Centuries – Apocrypha and Gnostica, Leuven: Peeters, 2017. 325-333.
- (iv) Az égi képmás. Az Emberfia alakjai a korai keresztény és a gnosztikus hagyományokban.
Kendeffy G.-Vassányi M. (szerk.): *Istenfogalmak és istenérvek a világ filozófiai hagyományában.* KRE-L'Harmattan. 2017. 325-376.
- (v) A tiszta ima. Fogalom- és hagyománytörténet.
A Jézus-ima és a keleti szerzetesség. Imaélet a monostorban és azon kívül. Nyíregyháza. 2017. 61-69.
- (vi) Kozmológiai tanok és a Genézis hagyománya az Ádám-iratokban. Bibliai és apokrif hagyományok.
Nacsinák Gergely András (szerk.): *Bizánc vonzásában.* Debrecen. 2018. 173-187.

Megjelenés alatt álló tanulmányok:

- (i) Creation and Economy. Divergent concepts of work in the early monastic traditions. (elfogadott, leadott tanulmány)
- (ii) Father of the Faith and the Gnosis. The Figure of Abraham in the Ancient Gnosis. (elfogadott, leadott tanulmány)
- (iii) Aristotelian concept of creation in the early Christian tradition. (elfogadott, leadott tanulmány)
- (vi) Az értelmi ima. Fejezetek az Alexandriai hagyományból és hatástörténetéből. (elfogadott, leadott tanulmány)

- (iv) Creation and prayer. The life in Christ in the teaching of Clement of Alexandria. (elkészült, de még nem leadott tanulmány)
- (v) A semmiből teremtés. Baszileidész és a creatio ex nihilo tan első formái a 2.sz-i hagyományokban. (elkészült, de még nem leadott tanulmány)

Előadások:

Nemzetközi előadások:

- (i) *Worship and Creation*. Some remarks on concepts of prayer and creation in the ancient Gnosis.
In: Various Aspects of Worship in Deuterocanonical and Cognate Literature. International Society for Deuterocanonical and Cognate Literature. International Meeting, Budapest, 28 June – 1 July, 2015
- (ii) Creation and epiphany? Theological symbolism in the creation narrative of *On the Origin of the World* (NHC II,5).
In: XVII. International Conference on Patristic Studies. Oxford. 10-14 August, 2015
- (iii) *Eve in the desert*. History of Reception and of Theology in the early monastic traditions.
In: Mater et matres. International Conference on Motherhood in the Early Christian Church. Szent Atanáz Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza. 2015, szeptember 14-15
- (iv) Creation and Economy. Divergent concepts of work in the early monastic traditions.
In: Roma, Monastic Institute of the Faculty of Theology of the Pontifical Athenaeum Sant'Anselmo Monasticism and Economy. 2016. június 6 –11.
- (iv) The All-Holy Virgin and the creation. Appearing and development of a concept in the early Patristic Literature.
In: The Faces of the Panagia. Budapest, Actor Hotel. 2017.szeptember 8 – 9.
- (v) Aristotelian concept of creation in the early Christian tradition.
In: Διεθνές Συνεδριο Αφιέρωμα στον Αριστοτέλη. Νέες τάσεις στον έρευνα για τον Αριστοτέλη. Thessaloniki. 2017. december 17-18.
- (vi) Creation and prayer. The life in Christ in the teaching of Clement of Alexandria.
In: Η εν Χριστώ Ζωή στην Ορθόδοξη Πραάδοση. Διεθνές Επιστιμονικό Συνέδριο. Budapest 2018. augusztus 28/29.

Magyar nyelvű előadások:

- (i) A tiszta ima. Fogalom- és hagyománytörténet.
In: A Jézus-ima és a keleti szerzetesség. Imaélet a monostorban és azon kívül. Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola, Budapest 2015. február 7.
- (ii) Teremtés-értelmezések a korai szerzetesi hagyományokban.
Kopt lelki nap, Budapest, 2015. június 13.
- (iii) *Kezdetben?* A Gen 1,1-2 értelmezései a Nag Hammadi Könyvtár irataiban.
In: A Magyar Patrisztikai Társaság XV. országos konferenciája, Pécs, 2015. jún. 25-27.
- (iv) Teremtés a sivatagban. Teológiai és exegetikai hagyományok az atyák mondásaiban.
In: MPT XVI. országos konferenciája, Nyíregyháza, 2016. 07.01.
- (v) A semmiből teremtés. Baszileidész és a creatio ex nihilo tan első formái a 2.sz-i hagyományokban
In: MÓK, Debrecen, 2016.05.07. (nem hangzott el, a tanulmány kiadása folyamatban)
- (vi) Az értelmi ima. Fejezetek az Alexandriai hagyományból és hatástörténetéből
A Jézus-ima és a keleti szerzetesség. Imaélet a monostorban és azon kívül II. Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola, Budapest, 2018. március 3.

Absztraktok:

Anselmianum, Róma

http://www.anselmianum.com/programmi/2015/160607_monasticism_and_economy/pdfs/M_E_program_abstracts.pdf

MPT, Nyíregyháza:

MPT XVI. éves konferenciája.

A Worship and Creation. Some remarks on concepts of prayer and creation in the ancient Gnosis. De Gruyter, 2017:

<https://www.degruyter.com/view/product/468682>

Recenziók:

(i) Ego, Beate-Mittmann, Ulrike (Eds.): *Evil and Death. Conceptions of the Human in Biblical, Early Jewish, Greco-Roman and Egyptian Literature. Deuterocanonical and Cognate Literature Studies 18.* Walter de Gruyter, Berlin/Boston, 2015. 421.p. (Athenasiana)

(ii) *Toledot Yeshu: The Life Story of Jesus. (Two Volumes and Database).* Edited and Translated by Michael Meerson and Peter Schäfer (Text and Studies in Ancient Judaism 159). Mohr Siebeck, Tübingen, 2014. (Athenasiana)

(iii) Géza G. Xeravits-Peter Porzig: *Einführung in die Qumran-Literatur. Die Handschriften vom Toten Meer.* Walter de Gruyter GmbH, Berlin-Boston, 2015. (Ókor)

(iv) Palamasz Szent Gergely: *A szentül élő hészüchaszták védelmében.* Görög nyelvből fordította, jegyzetekkel ellátta Baán István. (Collectanae Athanasiana II. Textus/Fontes 14/1). Nyíregyháza, 2016. (Vigilia)

Oktatás

(i) KRE Művészettudományi és Szabaddolcsészeti Intézet, szemináriumok
2014/2015 II. szem. Eszmék és irányzatok az ókeresztény korban II
2015/2016 I. szem. Eszmék és irányzatok az ókeresztény korban I.
2015/2016 II. szem. Eszmék és irányzatok az ókeresztény korban II.

(ii) CEU, Department of Medieval Studies, seminar
2015-2016 I. sem. Advanced Greek Text Reading Seminar – Reading Plotinus' Treatise Against the Gnostics (II.9) with Perczel István

(iii) Debreceni Egyetem, Filozófia Intézet, szemináriumok
2015/2016 I. szem. Teremtés-értelmezések az antik gnózisban.
2015/2016 II. szem. A világ teremtésének értelmezései a 2-4. századi keresztény hagyományokban.
2017/2018. I. szem. Vallásfilozófia és vallási antropológia

Tudományszervezés

Nemzetközi konferenciák

- (i) The Faces of the Panagia. 2017.szeptember 8-9. Budapest görög-magyar együttműködés, szervező és előadó
- (ii) Η εν Χριστώ Ζωή στην Ορθόδοξη Παράδοση. Διεθνές Επιστιμονικό Συνέδριο. Budapest, 2018. augusztus 28-29. görög-magyar együttműködés. Szervező és előadó.

Magyar konferenciák

- (i) A Jézus-ima és a keleti szerzetesség. Imaélet a monostorban és azon kívül. Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola, Budapest 2015. február 7. szervező, előadó és a tanulmánykötet egyik szerkesztője
A kötet: A Jézus-ima és a keleti szerzetesség. Imaélet a monostorban és azon kívül. Nyíregyháza. 2018.
- (ii) A Jézus-ima és a keleti kereszténység II. szervező, előadó, a tanulmánykötet egyik szerkesztője (várható megjelenés 2019 tavasz)

Népszerűsítő előadások:

- (i) Usia, hüpostasis és a Nikaiai hitvallás. Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskola, meghívott előadóként Orova Csaba előadás-sorozatában, 2016. március 5.
- (ii) Teremtés-értelmezések az antik gnózis hagyományaiban. Kutatók éjszakája, KRE, Budapest, 2016. szeptember 25.
- (iii) Az Istenszülő és a világ teremtése. Tipológia és szimbolika a hagyomány sodrában. Spiritual Day on the Theotokos. Coptic Orthodox Church and Ecumenical Patriarchate of Constantinople, Exarchate of Hungary. 05.08.2017

Népszerűsítő tanulmány:

Teremtés-történetek az antik gnózisban.
Élet és tudomány LXX (2015) 49/ 1545-1547.